

Bij de tijd

Malmberg, 's-Hertogenbosch vanaf 1999.

Concept Henk Wagenaar, auteurs Frans van Baal, Adriaan Mater, Jacques van der Pijl.

Bij de tijd bestaat uit:

Leerlingenboeken voor de groepen 3 t/m 8, een klassikale tijdlijn voor de groepen 5 en 6, Tijdboekjes voor groep 7 en 8, Werkboeken voor groep 5 t/m 8, Kopieerbladen voor groep 3 t/m 8, Antwoordenboeken voor de leerlingen van groep 5 t/m 8, Toetsboeken voor groep 5 t/m 8, Handleidingen voor groep 3 t/m 8.

De handleidingen

Uitgangspunten

Algemene visie

De auteurs ziens het ontwikkelen van historisch besef als centraal doel van het geschiedenisonderwijs. Daarbij wordt uitgegaan van de vier volgende noties:

1. Het verleden is geen werkelijkheid meer die feitelijk bestaat.
 2. Onze beeldvorming van het verleden wordt gekleurd door het heden.
 3. Het heden wordt gekleurd door verleden en toekomst.
 4. We ervaren in heden en verleden continuïteit en verandering.
- Het inzicht krijgen in relaties tussen verleden en heden is daarmee een belangrijk uitgangspunt.
- Om kinderen een genuanceerd beeld van het verleden te geven wordt gekozen voor vijf invalshoeken: economisch, sociaal-politiek, cultureel-mentaal, ecologisch, tijd en ruimte.

Tijds- en historisch besef 4- tot 12-jarigen

In groep 3 en 4 komt de ontwikkeling van het dagelijks tijdsbesef aan de orde. Het gaat hier om het benoemen en in de goede volgorde zetten van dagdelen, van dagen, seizoenen, maanden en jaren. Daarnaast wordt aan de hand van thema's een begin

gemaakt met het ontwikkelen van het historisch besef. Dat gebeurt regressief: het heden wordt vergeleken met het (recente) verleden vanuit voor kinderen herkenbare contexten en voorbeelden. Groep 5 wordt gezien als 'scharniergroep'. Vanaf groep 5 wordt expliciet aandacht aan geschiedenis gegeven. In de groepen 5 en 6 wordt daarbij gebruik gemaakt van een klassikale tijdlijn, in de groepen 7 en 8 van een tijdboekje.

Relatie met de kerndoelen

Bij de tijd gaat uit van de kerndoelen van 1998. Met de leergebiedoverstijgende kerndoelen is rekening gehouden in de didactische benadering. Genoemd wordt dat de methode uitnodigend is, afwisselend en kindgericht, waardoor kinderen plezier zullen hebben in het leren van nieuwe dingen. De kinderen leren zelfstandig te werken, hoe ze relevante informatie moeten opzoeken en gebruiken en werken volgens een plan. In de handleiding is voorts precies aangegeven hoe in de inhoud alle kerndoelen voor geschiedenis verweven zijn. Daarnaast komt een aantal kerndoelen uit het gebied 'Samenleving' aan de orde, waarbij kerndoel 18, de staatsinrichting, volledig wordt gedekt.

Visie op een doorgaande lijn van groep 1 tot en met 8

In de handleiding wordt stilgestaan bij de vraag welke leerstof geschikt is voor leerlingen van een bepaalde leeftijd en hoe die leerstof het beste kan worden gestructureerd en aangeboden. Vanaf de leeftijd van negen à tien jaar krijgen basisschoolkinderen een meer zakelijke instelling tot hun omgeving. Er ontstaat een 'leerhonger'. Binnen de grenzen van leerstof, die zich tot het concreet waarneembare beperkt, kunnen deze kinderen veel leren. Omdat kinderen van tien tot twaalf jaar in het algemeen nog niet goed kunnen abstraheren is gekozen voor waarneembare beelden in combinatie met verhalen.

Vanaf groep 5 is de methode concentrisch-chronologisch, d.w.z. dat in ieder leerjaar alle zes periodes/thema's in dezelfde volgorde worden aangeboden, met steeds een eigen geografisch accent: het schelpenmodel.

Relatie met wereldoriëntatie: *Bij de tijd* is een geschiedenismethode. In de groepen 5 tot en met 8 kent ieder blok als afsluiting een keuzeles, waar relaties met andere vakken gelegd kunnen worden.

Samenhang met andere vak- en vormingsgebieden: Zie hierboven

Uitgangspunten en leerdoelen

Algemene doelen

De auteurs van *Bij de tijd* gaan uit van vier algemene doelen, die elkaar ondersteunen en samen bijdragen tot de ontwikkeling van het historisch besef.

1. beeldvorming. Ze willen kinderen een beeld bijbrengen van het leven van mensen in verschillende perioden van de geschiedenis.
2. tijdsbesef. Kinderen moeten een idee krijgen van de chronologie van tijdsbeelden.
3. spreiding van ontwikkelingen. Hier gaat het om het ruimtelijk beeld: de plaatselijke bepaaldheid van ontwikkelingen, waarbij vanuit het referentiepunt Nederland ook het Europese en mondiale perspectief serieus genomen worden.
4. bronnen. Kinderen leren hoe kennis over het verleden wordt opgedaan.

Doelen per leerjaar, per blok, per les: in de handleidingen zijn bij iedere les duidelijke lesdoelen geformuleerd. Meteen daarna staan de inhouden en begrippen, die in de betreffende les aan de orde komen.

Kennis, inzicht, vaardigheden en / of attitudes

Groep 5: De lesdoelen bij de lessen 1 en 2 van ieder blok hebben vooral betrekking op kennis: leerlingen weten... In de lessen 3 en 4 komen daar ook vaardigheden bij: benoemen, vergelijken, verklaren, gebeurtenissen plaatsen op een tijdlijn, een stamboom maken, indelen en vergelijken. Een enkele keer wordt hier ook "inzien" genoemd en "beseffen".

In de keuzelessen is veel ruimte voor met name creatieve vaardigheden, zoals onder meer het maken van een kom van klei, verhalen naspelen, en puzzels maken.

Groep 6: Hier komen ook in de lessen 1 en 2 meer vaardigheidsdoelen aan bod. Kennis en vaardigheden zijn hier aardig in evenwicht. Naast weten en leren worden hier genoemd: benoemen, beschrijven, verklaren, aanwijzen, uitleggen en kunnen vertellen. Een enkele keer worden 'doorzien' en 'begrijpen' genoemd. Ook hier weer veel (creatieve) vaardigheden in de keuzelessen.

Groep 7: Het accent ligt hier op kennisdoelen. Per les worden ook meer lesdoelen genoemd. Meestal gaat het hier om 'weten' en 'leren'.

Vaardigheidsdoelen worden ook een aantal keren genoemd, het gaat dan vooral om beschrijven, verklaren, uitleggen. Een enkele keer worden attitudedoelen genoemd: beseffen, zich inleven in, keuzes maken. Ook hier weer veel (creatieve) vaardigheden in de keuzelessen.

Groep 8: Zowel kennis als vaardigheidsdoelen. Ook inzichtdoelen, zoals het kunnen aangeven van oorzaken, redenen kunnen noemen en het kunnen lezen van grafieken. In de keuzelessen komen weer een groot aantal vaardigheden aan bod. Ook kunnen leerlingen hier hun kennis verdiepen door het maken van werkstukken en verslagen, o.a. met gebruik van internet.

Relatie begrippen – leerdoelen: de onder de doelen genoemde inhouden en begrippen staan in directe relatie tot de doelen. Per les worden 6 tot 10 nieuwe begrippen geïntroduceerd.

Leerstofkeuze en verantwoording

De leerstofkeuze is gemaakt aan de hand van de volgende vragen: welke kennis is maatschappelijk gezien het meest relevant?, welke kennis is vanuit het vakgebied met meest interessant?, wat zijn de ontwikkelings- en leerpsychologische mogelijkheden en beperkingen van de doelgroep wat betreft hun leer- en ontwikkelingstempo? Vanuit de eerste vraag komt men terecht bij allerlei praktijkvelden van het maatschappelijk leven, zoals economie, politiek en rechtspraak, kunst en levensbeschouwing en omgang met de natuur.

Vanuit het vakgebied gaat het om het ordenen van verschijnselen met behulp van de chronologie. Daarbij bestaat er overeenstemming dat de van een periode te behandelen leerstof een evenwichtig samenstel behoort te zijn van economische, politieke en overige culturele aspecten. Nader toegelicht: economie – Arbeid, Landbouw, mijnbouw en industrie, Handel en verkeer, Techniek.

politiek – Informele sociale verhoudingen, Bestuur, Rechtspraak.

overige cultuur (in een multicultureel kader): Kunst, Onderwijs, Levensbeschouwing, waaronder religie, Verhouding tot de natuur.

Vanuit de derde vraag wordt gesteld dat bij het geschiedenisonderwijs op de basisschool kinderen sterk afhankelijk zijn van waarneembare beelden in combinatie met verhalen.

De eigen geschiedenis van het kind: in groep 5 krijgen de leerlingen opdrachten zoals het maken van een tijdlijn met belangrijke gebeurtenissen uit hun eigen leven. Ook moeten ze een stamboom van hun eigen familie maken. In de laatste keuzeles kunnen ze hun eigen geschiedenis beschrijven en vertellen aan de hand van foto's die ze zelf meebrengen.

Verder wordt in les 2 van ieder blok een vergelijking gemaakt van de eigen tijd met het historisch verhaal uit les 1 via een 'spiegelverhaal'. Hierin wordt het regressieve aspect van de groepen 3 en 4 nog enigszins doorgezet in groep 5.

In groep 6, 7 en 8 komt de eigen geschiedenis niet meer aan de orde.

Lokale, regionale, Nederlandse en mondiale geschiedenis?

In de groepen 5 tot en met 8 wordt steeds gewerkt met 6 thema's, in de

vorm van blokken. In elk jaar komen dezelfde periodes terug. In elk leerjaar heeft de stof een ander geografisch accent. De accenten zijn:

Groep 5: Mensen in de geschiedenis;
Groep 6: Ontwikkelingen in Nederland;
Groep 7: Het Europese perspectief;
Groep 8: Het mondiale perspectief.

Multiculturele samenleving en rol doorbreking: volgens de handleiding wordt de stof inhoudelijk zodanig gepresenteerd dat de kinderen respect wordt bijgebracht voor andere levensbeschouwingen en culturen.

In groep 7 komen bij blok 3, Christendom, de begrippen 'allochtonen' en 'discriminatie' aan de orde. In de handleiding staan aanwijzingen om in deze les relaties met het heden te maken. Bij een les over Anne Frank en het Achterhuis (groep 7, blok 6) wordt in de handleiding de suggestie gedaan te zoeken naar actuele voorbeelden van discriminatie en racisme.

In groep 8 wordt in blok 3, De wereld van de Islam, aandacht besteed aan de relatie tussen christendom en islam en respect voor andere godsdiensten en culturen.

Roldoorbreking komt in de handleidingen niet aan de orde.

Leerstofordening en verantwoording

Als belangrijke uitgangspunten voor de selectie en fasering van leerstof worden genoemd: de vigerende kerndoelen, PPON en domeinbeschrijving van de Citogroep, ontwikkeling van het historisch (tijds)beseef.

Leerstofordening: uitgangspunt is een constructivistische opvatting van leren.

Daarom is ervoor gekozen een onderwerp regelmatig te laten terugkeren en het vanuit een steeds breder perspectief opnieuw te bekijken. Deze opvatting heeft geleid tot een concentrische opbouw voor de groepen 5 t/m 8.

De aanpak voor groep 3 en 4 is regressief van aard, vanuit het heden en de directe beleavingswereld van de kinderen wordt teruggekeken naar het (recente) verleden.

Ontwikkeling van tijdsbegrip en de tijd-balk: zie onder visie op ontwikkeling van tijdsbeseef en historisch beseef bij 4- tot 12- jarigen.

Wijze van periodiseren: in een afweging van de klassieke en de maatschappijwetenschappelijke indeling is gekozen voor een gecombineerde periodisering,

waarbij de traditionele periodisering de leidraad is. De klassieke periodes worden ingedeeld op basis van samenlevingstypen, b.v. de vroege Middeleeuwen als agrarisch en de late Middeleeuwen als agrarisch-stedelijk.

Er is gekozen voor een onderverdeling in zes tijdvakken, te weten: Prehistorie, Romeinse tijd, Middeleeuwen, zestiende en zeventiende eeuw, achttiende en negentiende eeuw, twintigste eeuw.

Relatie tussen het verleden en het heden: dit wordt genoemd als een belangrijk uitgangspunt van deze methode. In groep 3 en 4 worden aspecten van het heden en het (recente) verleden vanuit vijf invalshoeken belicht. Vanuit het heden en de directe belevingswereld van de kinderen wordt teruggekeken naar het (recente) verleden. Bovendien wordt uitgebreid stilgestaan bij het ontwikkelen van tijds- en volgordebef. In de groepen 5 tot en met 8 is het door de concentrische opbouw mogelijk om ontwikkelingen in verschillende delen van de wereld met elkaar te vergelijken.

Concrete didactische aanwijzingen voor adaptief onderwijs

Basisstof en keuzestof activiteiten: in de groepen 5 tot en met 8 zijn de lessen 1 tot en met 4 van ieder blok de basisstof. Wanneer men dit programma op de voet volgt blijft er per leerjaar een aantal weken over. Eventueel kan hierin een project worden gedaan, maar ze kunnen ook worden gebruikt om de basisstof te herhalen of te verrijken. Hiervoor zijn opdrachten opgenomen in de keuzelessen. Per leerjaar zijn er 30 basislessen en 6 keuzelessen.

(Inter)actief en zelfstandig leren, individueel en in groepen: Bij de Tijd maakt voor alle groepen een bewuste keuze voor zelfstandig werken om drie redenen:

- zelfstandig werken is een belangrijke vaardigheid;
- zelfstandig werken stelt de leerkracht in staat extra aandacht te geven aan kinderen die daar behoefte aan hebben;
- gestructureerd gebruik van zelfstandig werken maakt het mogelijk de methode in combinatiegroepen in te zetten.

Het zelfstandig werken wordt aangestuurd vanuit het werkboek. In de groepen 5 tot en met 8 zijn de lessen 1 en 3 van ieders blok leerkrachtgebonden, de lessen 2, 4 en 5 zijn geschikt

voor zelfstandig werken. Tijdens de leerkrachtgebonden lessen ligt het accent op interactie. Interactieve momenten – waarin een aantal zogenaamde praatvragen is opgenomen – worden afgewisseld met (zelfstandige) verwerkingsopdrachten. Bij de opdrachten voor zelfstandig werken staat niet expliciet aangegeven of deze opdrachten individueel of in groepjes gemaakt moeten/ kunnen worden. Bij de keuzelessen is een aantal opdrachten wel duidelijk gericht op groepswerk.

Omgaan met verschillen tussen leerlingen: de methode kent een afwisseling van leerkrachtgebonden momenten en momenten zelfstandig werken. Hierdoor zou het beter mogelijk moeten zijn het onderwijs af te stemmen op de behoeften van (individuele) leerlingen. Hierdoor wordt bijvoorbeeld verlengde instructie mogelijk. Ook in de verwerking van de leerstof wordt gedifferentieerd gewerkt. De methode maakt een onderscheid in reproductieve, toepassings- en inzicht- of oordeelsvragen, waarbij de laatste van een hoger abstractieniveau zijn dan de eerste. Bovendien is er een onderscheid in vragen en opdrachten die tot de basis- of tot de keuzestof behoren. De extra vragen zijn bedoeld om de verschillen in tempo en niveau op te vangen. Ze zijn herkenbaar aan een bloemetje. Deze vragen zijn veelal verdiepend van aard en moeilijker. Ze hoeven niet door alle kinderen gemaakt te worden. Daarnaast is er bij ieder lesblok een keuzeset, waarbij kinderen uit een aantal opdrachten kunnen kiezen. Zo wordt rekening gehouden met de verschillende interesses van leerlingen.

Gebruik in een combinatieklas: de keuze voor zelfstandig werken maakt het mogelijk met deze methode te werken in combinatiegroepen. In de groepen 5 tot en met 8 begint elke leerkrachtgebonden les met een moment van zelfstandig werken – de startopdracht – zodat de leerkracht de werkinstructie kan geven in de andere groep (zelfstandig werken). In de groepen 3 en 4 worden zelfstandige en leerkrachtgebonden werkvormen afgewisseld. In de handleidingen van iedere groep staan concrete uitwerkingen voor het werken met gecombineerde groepen.

Concrete didactische aanwijzingen

In de handleiding wordt per les de opbouw en de daarvoor benodigde tijd aangegeven. In groep 3 en 4 zijn er twaalf thema's. Elk thema beslaat twee lessen van een half uur. De eerste zes thema's in groep 3 bestaan uit één les van een half uur. In de groepen 5 tot en met 8 duren de leerkrachtgebonden lessen 60 minuten, de lessen zelfstandig werken 50 minuten.

Concrete historische verhalen, of verwijzing naar historische jeugdliteratuur: er wordt veelvuldig gebruik gemaakt van de verhaalvorm (gewone verhalen, stripverhalen, een dag uit het leven van...). De verhalen worden kort geïntroduceerd met een paar regels cursieve tekst als toelichting. Vaak staan leestijdsgenootjes centraal. Bij het begin van ieder blok wordt verwezen naar literatuur en jeugdliteratuur. Tevens wordt verwezen naar de cd-rom *Boekwijzer* van Malmberg, waarop 5000 titels uit de kinder- en jeugdliteratuur zijn opgenomen.

Functioneel gebruik van de tijdbalk: in de groepen 5 en 6 neemt de klassikale tijdlijn een belangrijke plaats in. In groep 5 worden alleen globale termen, zoals 'lang geleden' en 'nu', gebruikt om de geschiedenis te duiden. Vanaf groep 6 wordt er met aanduidingen gewerkt die aangeven dat een gebeurtenis 'zoveel jaar geleden' is. Omdat het christendom in groep 7 aan de orde komt wordt nog geen gebruik gemaakt van de aanduidingen 'voor' en 'na' Christus. In de handleidingen staat aangegeven bij welke lessen afbeeldingen aan de klassikale tijdlijn worden gehangen. Nadeel van deze tijdlijn is, dat hij niet op schaal is (alle tijdvakken zijn even groot) en dat er geen jaartallen op staan. Dat laatste zou zeker voor groep 6 wel moeten. Voor de groepen 7 en 8 is er een tijdboekje voor iedere leerling. Ook hieraan wordt in de handleiding bij veel lessen verwezen. Daarnaast wordt aanbevolen voor een klassikale tijdlijn te zorgen en ook hiervoor staan verwijzingen en suggesties bij een aantal lessen in de handleiding.

Verwijzing naar bruikbare leer- en hulpmiddelen, waaronder ICT

Er wordt verwezen naar de klassikale tijdlijn voor groep 5 en 6, die bij de methode hoort. Voor groep 5 wordt een enkele keer

verwezen naar kinderboeken, boeken uit b.v. het documentatiecentrum, informatiemateriaal (over de politie en de NS), Postbus 51 en kranten. Ook wordt verwezen naar videobanden van de NOT, waar kopieerbladen voor de keuzelessen bij gemaakt zijn. Bij de keuzelessen zijn ook vaak verkleedkleden nodig voor de drama-opdrachten en bij een keuzeles wordt verwezen naar oude school- en klassenfoto's. Voor groep 6 wordt verwezen naar dezelfde NOT-banden. Er wordt verwezen naar kranten, foto's van oude gebouwen in de eigen omgeving. In de keuzelessen wordt verwezen naar plattegronden van (middeleeuwse) steden, een wandkaart van Nederland, de tekst van het Wilhelmus, met evt. een video-opname van het volkslied bij een sportevenement, kranten en ook hier weer verkleedkleden.

Voor groep 7 wordt regelmatig verwezen naar het genoemde tijdsboekje en naar een eventueel aanwezige klassikale tijdlijn. Andere materialen worden alleen genoemd bij de keuzelessen: videos van *Leven in de Steentijd*, *Rembrandt*, *Bontekoe* en *Wat een vondst*, een globe, atlanten, kruiden en specerijen, knutselmateriaal en verkleedkleden.

Voor groep 8 gelden ook de verwijzingen naar het genoemde tijdsboekje en naar een eventueel aanwezige klassikale tijdlijn. Verder wordt een aantal malen aangeraden gebruik te maken van een wereldkaart, een globe en atlanten (bij Ontdekkingsreizen en Europa's macht in de wereld). De video *De Nederlandse Antillen en Aruba* wordt genoemd. Bij een aantal keuzelessen krijgen de leerlingen de opdracht een verslag, werkstuk of spreekbeurt te maken met behulp van gegevens van het internet. Er wordt niet verwezen naar dia's of wandplaten of andere bruikbare leer- en hulpmiddelen. Ook verwijzingen naar ICT ontbreken, m.u.v. de genoemde CD-rom *Boekwijzer* en de verwijzingen naar Internet bij groep 8.

Suggesties voor excursies en werk buiten de klas: in de handleiding voor groep 5 wordt de suggestie gedaan om een bezoek aan een prehistorische nederzetting te brengen (er worden vijf mogelijkheden genoemd). Bij het blok over de Romeinen is er aandacht voor het Rijksmuseum van Oudheden en musea in de nabijheid van de eigen woonplaats. De suggestie voor een bezoek wordt hier niet expliciet gedaan. In een van de keuzelessen

kunnen leerlingen een stadswandeling maken, n.a.v. een wandelroute van de VVV.

In de handleiding van groep 7 wordt bij de laatste keuzeles over de Tweede Wereldoorlog in de eigen woonomgeving de suggestie gedaan een museum in de buurt te bezoeken.

In de handleiding van groep 8 staan suggesties voor een bezoek aan een scheepswerf en een asielzoekerscentrum (keuzelessen).

Evaluatie, zelfcorrectie en feedback:

evaluatie van de lessen vindt in *Bij de Tijd* op vier niveaus plaats:

- directe toetsing van de beheersing van de leerstof tijdens de leerkrachtgebonden lessen door middel van vragen, die o.a. in de handleiding zijn opgenomen.
 - tijdens de les zelfstandig werken is er een overstapmoment, waar de leerkracht door het stellen van vragen kan nagaan of de leerlingen de inhoud van de les hebben begrepen. Bij het afsluiten van de les zelfstandig werken heeft de leerkracht de mogelijkheid het zelfstandig werken te bespreken.
 - een derde mogelijkheid tot evaluatie bieden de opdrachten in de werkboekjes en op de kopieerbladen die door de kinderen worden gemaakt. Deze informatie geeft de leerkracht een goed inzicht in de mate waarin vragen en opdrachten door de kinderen begrepen worden.
 - tenslotte zijn er toetsen beschikbaar voor de jaargroepen 5 t/m 8. Deze toetsen hebben steeds bestreking op de lessen van een blok.
- Over zelfcorrectie en feedback wordt in het algemeen deel van de handleiding niet gesproken. Wel wordt bij een aantal kopieerbladen van de keuzelessen aangegeven dat ze zelfcorrigerend zijn, b.v. een invulpuzzel waar een woord uitkomt.

Vakinhoudelijke (achtergrond)informatie Iedere lesbeschrijving in de handleidingen start met inhoudelijke achtergrondinformatie. Dit is zelden meer dan één bladzijde.

Register

De leerlingenboeken van groep 5 tot en met 8 hebben achterin een register.

Het leerlingenboek

Herkenbare uitgangspunten

In de leerlingenboeken voor alle leerjaren zijn deze uitgangspunten herkenbaar terug te vinden. Alleen bij het deel voor groep 7 (geografisch accent Europa) is voor de hoofdstukken 4 en 6 sprake van een vooral Nederlandse invalshoek. (De Gouden Eeuw en De Tweede Wereldoorlog). De invulling van de kerndoelen voor staatsinrichting blijft vrij summier.

Historisch verantwoorde en juiste stof

Teksten: in de teksten zijn geen historische onjuistheden aangetroffen. Soms wel vrij stellige uitspraken, b.v. bij groep 7: *Karel de Gemene* of *Karel de vechtersbaas* in een les over Karel de Grote. Het verhaal bij de les over het Romeinse Keizerrijk "*Voor de leeuwen*", over een christenmeisje, dat voor de leeuwen gegooid wordt, is behoorlijk aangrijpend.

Aansluiting ervaringen en leefomgeving leerlingen: dit wordt vooral gerealiseerd door verhalen en afbeeldingen die aanspreken bij de leeftijdsgroep.

Verhouding tussen tekst en beeldmateriaal: in alle deeltjes is dit fifty-fifty. In de deeltjes voor groep 7 en 8 wordt een kleiner lettertype gebruikt.

Verhouding tussen verhalende en informatieve teksten: in alle deeltjes 6 blokken van ieder 6 lessen. Les 5 is steeds de samenvatting, les 6 de keuzeles. In groep 5 bevatten 2 van de 4 overige lessen per blok verhalen (een historisch en een hedendaags verhaal). De andere 2 lessen bevatten informatieve teksten. In de groepen 6, 7 en 8 bevat les 1 een verhaal, in de andere 3 lessen zijn de teksten meer informatief van aard.

Afbeeldingen: de methode bevat zowel oorspronkelijk materiaal als hedendaagse illustraties. Bij de verhalen zijn veel illustraties opgenomen; bij de bronnenlessen veel oorspronkelijk materiaal. Ook zijn er foto's van meer recente archeologische vondsten opgenomen.

Taalgebruik: teksten zijn duidelijk naar de kinderen toe geschreven. In de deeltjes voor groep 5 en 6 komen veel korte zinnen voor. De toegankelijkheid van de teksten voor allochtone leerlingen is twijfelachtig.

Kernbegrippen: alleen in de lessen 5, de samenvattingen, zijn begrippen vetgedrukt, maar daar is dan weinig logica in te ontdekken. Er is heel veel vet, waardoor kinderen in verwarring gebracht kunnen worden. Een duidelijk overzicht van kernbegrippen ontbreekt in de leerlingenboeken.

Factor tijd: in groep 5 wordt consequent gewerkt met de begrippen: *heel lang geleden, lang geleden, niet zo lang geleden, nu en toekomst*. In iedere samenvatting komt dit terug. Er worden nog geen jaartallen gebruikt. Verder zijn er lessen over de tijdbalk van je eigen leven en over stambomen. Ook in groep 6 wordt nog niet met jaartallen gewerkt. Hier wordt steeds gesproken van *zoveel jaar geleden*. Wel worden hier de tijdvakken Prehistorie, Romeinse tijd, Middeleeuwen, 16^e/17^e eeuw, 18^e / 19^e eeuw en 20^e eeuw geïntroduceerd. Les 5 wordt steeds afgesloten met een tijdlijn. In de groepen 7 en 8 wordt gewerkt met dezelfde tijdvakken, maar nu met jaartallen. Leerlingen gebruiken hier naast het leerlingenboek en het werkboek ook een apart tijdbokje met een doorlopende tijdbalk. Ook hier in ieder samenvatting een tijdlijn. De tijdlijnen in de leerlingenboekjes zijn niet op schaal en laten steeds maar een gedeeltelijk overzicht zien, alleen van de behandelde periode. In de tijdbokjes van groep 7 en 8 staat steeds wel een tijdbalk op schaal, met daaronder een uitvergroting van de betreffende periode.

Factor ruimte: voor een methode, die sterke geografische accenten legt, valt het gebruik van kaarten en plattegronden tegen. Groep 5: geen kaarten. Groep 6: alleen kaarten in hoofdstuk 4: De opstand. In de vierde les kunnen leerlingen kaarten van Europa en Nederland uit de zestiende eeuw vergelijken met kaarten van nu. Groep 7: een kaartje van het Romeinse Rijk en een kaartje van het rijk van Karel de Grote, verder niets. Groep 8: hier bevat ieder blok wel een of meerdere kaarten, behalve het blok over China.

Register aan het eind van ieder leerlingenboek.

Begin Hoofdstuk 2 'Europeanen ontdekken de wereld'; koopliedenkaravaan en de producten die zij hadden.

De werkboeken

(of verwerkingsopdrachten in het leerlingenboek) en evaluatie

Gedifferentieerde verwerkingen: de werkboekjes van alle leerjaren bevatten opdrachten bij de lessen 2, 4 en 5. De opdrachten bij les 5: de samenvatting, *Wat heb ik geleerd?*, moeten alle leerlingen maken. Dit zijn vooral opdrachten die studievaardigheden oefenen, b.v. het samenvatten van een stukje tekst. De bloemetjesopdrachten in de lessen 2 en 4 (zelfstandig werken) zouden moeten zorgen voor opvang van verschillen in niveau en tempo. Niet alle leerlingen hoeven deze te maken. Dit zijn er meestal een of twee per les. Maar er zijn ook lessen die geen bloemetjesopdrachten hebben. Vooral bij groep 5 is de verdeling van deze opdrachten over de lessen tamelijk willekeurig. Soms zijn er zelfs helemaal geen bloemetjesopdrachten. Er is bij deze opdrachten ook niet altijd sprake van echte verdieping. (b.v. zelf een vingrafdruk maken – groep 5).

Gevarieerde verwerkingsopdrachten: er is wel sprake van verschillende soorten opdrachten: invullen, opzoeken, verklaren, puzzels, meerkeuzevragen, vergelijken, rubriceren. Een enkele keer een tekening maken. Het zijn voornamelijk kennis en inzichtsvragen. Soms ook vaardigheden, bijvoorbeeld: groep 5 tijdlijn en stamboom maken, groep 6 kaarten van vroeger en nu vergelijken. Studievaardigheden vooral in les 5: tekstverklaren, hoofd- en bijzaken onderscheiden, vragen maken en samenvatten.

Spel en creatief werk zitten vooral in de kopieerbladen bij de keuzelessen.

Stimulans actief bezig zijn: alleen bij de kopieerbladen, die bij de keuzelessen horen, is er sprake van ontdek- en doeopdrachten. Hierbij zitten veel gevarieerde opdrachten, waarbij leerlingen actief met geschiedenis bezig kunnen zijn.

Relatie vragen en opdrachten en de lesdoelen: deze relatie is duidelijk aanwezig.

Toetsmateriaal: bij de methode horen toetsboeken, die ontwikkeld zijn door de Cito-groep.

Vormgeving en varia

De vormgeving van de methode is zowel voor de leerlingen als de leerkrachten overzichtelijk. De vormgeving is zeer uitnodigend.

Verbruiksmateriaal: kopieerbladen voor de keuzelessen en voor de toetsen. Werkboekjes dienen ieder jaar nieuw te worden aangeschaft.

Klassikale tijdbalk: er zijn klassikale tijdbalken voor de groepen 5 en 6 met bijbehorende kaartjes om eraan te hangen. Hierop staan afbeeldingen uit de lessen van het leerlingenboek. Voor de groepen 7 en 8 zijn er individuele tijdbokjes.

Alle overige materialen zijn reeds ter sprake gekomen.